

channels of mass media such as television, radio, newspapers, Internet, such analyzes their psychological impact on people.

The basic factors influence the media to control human thought and considered important components of manipulative actions on the public consciousness.

Key words: *media, mass media, mass communication, political power, political information, public opinion, communicators, information space, ideology.*

УДК 321.7:316.32

І. В. Головка, кандидат політичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Виявлено специфіку становлення ліберальної демократії у посткомуністичних суспільствах. Доведено, що у перехідних суспільствах становлення демократії відбувається по-різному залежно від попереднього політичного режиму. При переході від авторитарних режимів докорінні зміни системної якості здійснюються у політичній сфері. При переході від тоталітарних режимів докорінні якісні зміни відбуваються в усіх сферах суспільного життя трансформаційних суспільств.

Ключові слова: *ліберальна демократія, демократизація, політична трансформація, посткомуністичні держави, трансформаційні суспільства.*

Стрімкий крах комуністичних режимів на межі 1980–1990-х рр. викликав «демократичну ейфорію», яскравим виявом чого стало проголошення універсалізації західної ліберальної демократії як «остаточної форми правління» [1, с. 134–135]. Наступні події, здавалося б, підтверджували це. У нових конституціях посткомуністичних країн було задекларовано прихильність принципам вільного демократичного суспільства [2]. Руйнація біполярної системи міжнародних відносин, в якій вільні країни протистояли комуністичним, суттєво вплинула на розвиток політичного процесу в «третьому світі». Зазнали краху або почали еволюцію в напрямку західних стандартів авторитарні режими «соціалістичної орієнтації», які раніше отримували політичну, економічну (в багатьох випадках і військову) підтримку від комуністичних країн. З другого боку, західні демократії, які у період холодної війни підтримували у країнах, що розвиваються, чимало авторитарних режимів (за умови їх антикомуністичної спрямованості), відмовилися від цього і стали чинити тиск з метою їх демократизації. Ці обставини спричинили «безпрецедентний демократичний прорив» [3, с. 16].

Актуальність проблеми зумовлена насамперед тим, що кінець ХХ ст. позначено активізацією демократизаційних процесів. Із поширенням процесів демократизації на постсоціалістичний простір вихідні характеристики політичних режимів, що зазнавали трансформаційних впливів, стали суттєво відрізнятися. До «класичних» політичних режимів додалися нові режими всіх різновидів: від посттоталітарних автократій до ліберальної моделі та «гібридних» різновидів демократії.

Метою статті є дослідження проблематики ліберально-демократичного дискурсу для виявлення його евристичного потенціалу щодо тих посткомуністичних країн, які на шляху демократизації обрали своїм орієнтиром модель ліберальної демократії. Завдання статті – виявити особливості етапів становлення ліберальної демократії у трансформаційних суспільствах.

Виклад основного матеріалу. У проблематиці ліберально-демократичного дискурсу кінця ХХ ст. на передній план вийшли проблеми демократизації та посткомуністичних трансформацій (Р. Арон, В. Гельман, Л. Даймонд, Р. Даль, Р. Дарендорф, М. В. Ільїн, Т. Карозерс, Т. Кузьо, А. Ю. Мельвіль, В. І. Пантін, А. Пшеворський, Д. А. Растроу та ін.).

Падіння комуністичних режимів у країнах Східної Європи і СРСР дійсно породило думку про повну і беззворотну перемогу демократії і подальший успіх демократизації, що корелює з ідеєю Ф. Фукуями про кінець історії [4]. Проте непередбачувані та суперечливі явища третьої хвилі демократизації спричинили значні сумніви щодо неминучого встановлення нових демократичних режимів.

Крім того, як зазначає М. Шаповаленко, незважаючи на декларації політичних еліт про їх відданість ідеям демократії і лібералізму, режими, що встановились у країнах пострадянського блоку, не можуть уважатися демократичними в нормативному відношенні. Водночас перспектива повернення колишнього режиму в уже відомих форматах також стає все менш і менш вірогідною, бо зникають підстави, що колись його породили (загроза існуванню незалежності, стан війни із сильнішим чи рівним супротивником) [5, с. 95].

Предметом розгляду багатьох дослідників стала проблема порівняння демократичних транзитів посткомуністичних держав та інших – у минулому авторитарних – країн. При аналізі демократизаційних перетворень у посткомуністичних державах дослідники виявили низку специфічних чинників, що детермінують своєрідність демократичних трансформацій та відрізняють їх перебіг від демократичних перетворень в інших країнах [6, с. 135–137]:

– «подвійний перехід» – головна особливість для посткомуністичних країн, яка полягає в синхронному поєднанні завдань демократизації та ринкового реформування економіки;

– відмінність фаз модернізаційних процесів: якщо раніше більшість демократичних переходів збігалася з початковими стадіями індустріального

розвитку, то в посткомуністичних державах демократизаційні процеси розпочинаються вже після проходження фази індустріалізації;

– у посткомуністичних країнах спостерігаються синхронність процесів демократизації та «національного відродження»;

– система громадянського суспільства посткомуністичних держав недорозвинена, у неї відсутній досвід демократичного розвитку;

– геополітичний порядок світу наразі на стадії кардинального переформування, що накладає свій відбиток на перебіг «третьої хвилі» демократизації.

На думку В. Іванова, який у соціологічному контексті аналізував на початку 90-х рр. XX ст. проблеми перехідного стану суспільства, «перехідний стан радянського суспільства з його загостреними проблемами та посиленою нестабільністю позначився на масовій свідомості: виділилася тенденція до поляризації масової свідомості» [7, с. 9–10]. Відповідно для успішності процесів демократизації необхідні зміни у політичній свідомості індивідів. Для ефективності демократичних перетворень недостатньо провести зміни у структурі політичних інститутів. Лише за умов наявності демократичних детермінант масової свідомості можливо здійснити реальну демократичну трансформацію на політико-інституціональному, економічному рівнях тощо.

Сутність моделі прямого переходу, на думку О. Романюка, полягає у тому, що після краху комуністичного (тоталітарного) режиму в країні починає встановлюватися режим електоральної (процедурної) демократії, який поступово консолідується і згодом переростає у ліберальну демократію [8, с. 45]. За висновками Freedom House, такий варіант продемонстрували Польща, Естонія, Словенія, Словаччина, Угорщина, Литва, Латвія, Чехія, які вже стали вільними країнами з консолідованими демократичними режимами [9]. До успішності трансформації цих країн слід додати їх вступ до НАТО та ЄС – міжнародних організацій, які висувають до своїх членів високі вимоги щодо додержання політичних свобод і громадянських прав та демократичності політичного устрою. Особливості такого переходу полягають у тому, що минає дуже короткий строк між легалізацією опозиції, запровадженням нефасадної багатопартійності та проведенням вільних конкурентних політичних виборів. У результаті включення електорального механізму в цих країнах сформувалися дуальні партійні системи, коли урядову владу отримують то право-, то лівоцентристські коаліції. Згодом комуністичні партії перетрансформувалися у соціал-демократичні. Урядова політика за таких умов поєднує ліберальні реформи із заходами соціального захисту населення. Зокрема, у зовнішній політиці за усіх урядів домінує західний вектор, що може викликати зворотний процес, тобто розпочати політичну та економічну підтримку трансформаційних процесів західними демократіями. До чинників, які зумовили подібний перебіг подій, слід віднести такі [10, с. 41].

По-перше, в усіх цих країнах тоталітарні режими принесені «ззовні». Антирежимні заворушення, наприклад антикомуністичне народне повстання в Угорщині (1956 р.), «празька весна» у Чехословаччині (1968 р.), події у Польщі (1979–1981 рр.), свідчать про те, що суспільна свідомість цих країн не сприймала комуністичні режими як власні. Ці режими насаджувалися завдяки тиску СРСР, але коли під час «перебудови» цей тиск послабився, режими зазнали краху. Для створення масового опору режиму в більшості цих країн відбулося насильницьке приєднання до комуністичних партій соціал-демократичних, але ідеї останніх проникли всередину партій, що постійно породжувало реформістські тенденції. Падіння комуністичного режиму в Угорщині стало причиною переходу правлячої партії на соціал-демократичні позиції [11, с. 82–86].

По-друге, усі ці країни належать до західнохристиянської (католицько-протестантської) культурної цивілізації, на основі якої зародилися ідеї гуманізму, лібералізму та представницької демократії. Для них мета трансформації полягала у поверненні до початку свого цивілізаційного розвитку. Завдяки цьому цивілізаційний контекст зумовив певні політико-культурні традиції [12, с. 18].

По-третє, тоталітарні режими у цих країнах функціонували від 1941 до 1951 р., унаслідок чого свідомість старшого покоління формувалася в дототалітарний період. Наявність цього покоління у повсякденному житті спричинила те, що в цих країнах не стався культурний розрив із дототалітарним минулим.

Під час президентських виборів у пострадянських Росії та Україні стало очевидним, що нинішні параметри політичних режимів, які характеризуються механічним поєднанням (запозиченням та змішуванням) різнорідних, органічно не сумісних, іноді протилежних елементів політичного режиму та інституціонально незавершеністю і функціонально невизначеністю, аж ніяк не випадкові і що вони мають перспективу довгострокового існування. Як результат, у науковій літературі і політичних публікаціях почали з'являтися оцінки нових демократій як «демократій з прикметниками»: «гібридна», «делегативна», «адміністративна», «авторитарна» демократія тощо [13, с. 286–305]. Однак поява цих прикметників не сприяла більшому розумінню причин саме такої динаміки у тому чи іншому напрямку демократизації. Деякі країни «нової демократії» еволюціонували в демократичний бік у процедурному, тобто «мінімалістському», розумінні, інші, зберігши демократичну риторіку, відійшли в протилежний бік. Проте всіх їх оцінювали однозначно негативно як приклади політичної девіантності.

Великий вплив на поведінку політичних еліт справляють тип попереднього режиму та пов'язані з ним структурні чинники, набутий у попередній період політичний досвід, усталені моделі поведінки та орієнтації населення, історичні традиції народу. Своєї особливості має поведінка еліт та мас у країнах посткомуністичного переходу, що накладає відбиток на його перебіг та результати.

Що стосується особливостей посткомуністичної демократизації, то, як і будь-якому іншому переходу до демократії, посткомуністичній трансформації при-
таманна постановка мети лібералізації та демократизації і наявність певного руху
в їх напрямку, однак відсутні гарантії досягнення цієї мети. Можливість успіш-
ного завершення переходу залежить як від особливостей посткомуністичного
переходу як такого, так і від специфічних умов окремих країн. На початку пере-
ходу поширеним було спрощене уявлення про можливості демократичних транс-
формацій у країнах, де раніше панували комуністичні режими. Таку можливість
поділяли як політичні еліти цих держав, так і представники політичної еліти на
Заході. Вважалося, наприклад, що на всі перетворення знадобиться близько п'яти
років, після чого розпочнеться поступова консолідація демократичних режимів.
На практичному рівні це тривалий час віддзеркалювалося у політиці МВФ, США,
які, трапляючись, надавали підтримку досить одіозним фігурам, що оголошували
себе захисниками демократії та гарантами конституцій [14, с. 84].

На думку З. Бжезінського, на всі фази посткомуністичної трансформації слід
виділити від 9 до 30 років, визначаючи послідовність змін у політичній, правовій,
економічній сферах та способи підтримання цих змін західними країнами
(див. табл.) [15]. Країни, які йдуть попереду інших у процесах посткомуністичної
демократизації, загалом вписуються в прогноз З. Бжезінського.

Т а б л и ц я

Фази посткомуністичної демократизації
(за З. Бжезінським)

Ознаки			
1	2	3	4
політичні	правові/ нормативні	економічні	допомога Заходу
Перша фаза: 1–5 років Політична мета: перетворення Економічна мета: стабілізація			
Основи демократії; вільна преса; кінець однопартійної держави і поліцейської системи; перші демократичні об'єднання і рухи за зміни	Усунення невиправданого державного контролю	Лібералізація цін і припинення дотацій; кінець усупільненого виробництва; безсистемна приватизація	Стабілізація грошової одиниці; термінові кредити та допомога

Закінчення табл.

Ознаки			
1	2	3	4
Друга фаза: 3–10 років Політична мета: від перетворень до стабілізації Економічна мета: від стабілізації до перетворень			
Нові конституція та виборчий закон; вибори; децентралізоване регіональне самоврядування; стала демократична коаліція – нова політична еліта	Законодавча/ нормативна база відносин власності і підприємництва	Банківська система; мала і середня приватизація; демонополізація; поява нового класу власників і підприємців	Інфраструктурні кредити; технічна/ управлінська допомога; торговельні преференції та доступ до ринків
Третя фаза: 5–15 (та більше) років Політична мета: закріплення перетворень Економічна мета: стабільне піднесення			
Утворення стабільних демократичних партій; Встановлення демократичної політичної культури	Виникнення незалежних судових органів та встановлення правової культури	Велика приватизація; сформоване капіталістичне лобі; виникнення культури підприємництва	Значні іноземні інвестиції; вступ до основних органів Заходу (наприклад, ЄС, НАТО тощо)

Остання, третя фаза передбачає консолідацію (лібералізацію) демократії зі встановленням відповідної політичної і правової культури. На цей рівень нині вийшли Чехія, Угорщина, Польща, Словенія, Балтійські та деякі інші країни: їх відносять до країн з консолідованою демократією. Більшість посткомуністичних країн перебувають на другій фазі переходу – демократизації. Частина з них мають позитивну динаміку і добрі перспективи у найближчі 10 років завершити виконання її завдань і вступити в третю фазу. Однак є й такі, що не вийшли за межі першої фази – лібералізації або навіть згорнули свій рух у напрямку демократичних і ринкових змін. Можна констатувати, що економічні і політичні зміни у більшості перехідних країн відбуваються синхронно: консолідована демократія, як правило, відповідає сформованим ринковим відносинам і навпаки. Це доводить як пов'язаність цих двох аспектів суспільних відносин, так і те, що «подвійність трансформації» (необхідність одночасної зміни економічних і політичних інститутів) не справила негативного впливу на більшість країн. Нечисленні відхилення від цього правила свідчать про те, що зміни в політичній сфері загалом відбуваються краще, ніж в економічній [16, с. 67–98].

Більш ніж десятирічний досвід посткомуністичного демократизаційного переходу засвідчує, що успіхи та невдачі у здійсненні країнами лібералізації та демократизації не є випадковістю. Вони зумовлені низкою причин, на перше місце серед яких аналітики ставлять відмінності у спадщині тоталітарного минулого. На думку аналітика Freedom House О. Мотиля, країни, що перебувають у стані перехідної невизначеності, а також ті, в яких уже утвердилися недемократичні режими, «майже не мали до здобуття незалежності жодних демократичних, ринкових, правових інститутів та громадянського суспільства» [17, р. 38–39]. Тому, утворивши свої держави, вони не мали компетентних, підготовлених еліт, здатних упоратися з «неосяжними, якщо не неможливими завданнями створення демократії, ринку, правових відносин та громадянського суспільства водночас» [17, р. 38–39].

Дані моніторингу «Freedom in the World» за 1989–2012 рр. показують, що в політичному розвитку посткомуністичних країн співіснують дві протилежні тенденції: лібералізація (процес розширення політичних прав та громадянських свобод протягом усього переходу до демократії) та делібералізація при домінуванні першої тенденції. Якщо до розвалу комуністичних режимів жодна з країн не була вільною, то тепер 14 з них (майже половина) мають такий статус. Більш ніж удвічі збільшилася кількість частково вільних країн. У процесі посткомуністичних трансформацій скорочення невольних країн двічі доходило до критичної межі (у періоди 1990–1991 рр., 2007–2008 рр.), але потім їх кількість знову збільшувалася й у 2011 р. досягла максимального рівня [9].

На посткомуністичному просторі існують ще дві, дуже важливі для розуміння перебігу трансформаційних процесів, протилежні позиції: консолідація політичних режимів та посилення політичної конфронтації. У цьому контексті стає можливим ототожнення процесів демократизації та консолідації. Політична консолідація визначається як процес зміцнення політичного режиму через згуртування політичної еліти та всього суспільства на ґрунті визнання певних інститутів, норм та принципів.

Більшість посткомуністичних країн, на думку О. Романюка, які зуміли набути якості ліберальних демократій або наближаються до неї, у перехідний період застосовували обмеження свободи тих елементів, які несли у собі перманентну загрозу демократичному розвитку [10, с. 23–30]. Чимало прихильників ліберальних цінностей виступають проти обмеження на створення політичних партій. На думку Ш. Деббаша та Ж.-М. Понтґе, «ліберальну демократію важко сумістити із заборонаю політичних партій, навіть коли йдеться про тоталітарні партії» [18, р. 317]. Проте світовий досвід доводить, що для перехідних демократій свобода діяльності антисистемних партій є небезпечною. Наприклад, унаслідок нездатності захистити себе від тоталітарних сил стався крах Веймарської демократії у довоєнній Німеччині. Ураховуючи

це, після Другої світової війни в Італії та Німеччині було заборонено створення фашистських та нацистських партій. Після краху комуністичних режимів їх приклад наслідували Естонія, Латвія та Румунія, які заборонили свої компартії. Натомість у тих посткомуністичних країнах, де компартії не перетворилися на соціал-демократичні та не були заборонені законом, вони стали серйозним гальмом на шляху демократичних реформ.

Унаслідок того, що більшість посткомуністичних країн є новоутвореними державами, консолідація демократії є для них суттєвою проблемою. Нерозвиненість політичних націй спричиняє конфронтаційний характер політичної системи. На думку Д. Растоу, можливість переходу до демократії за відсутності національної єдності взагалі заперечувалася. Таким чином, Д. Растоу відійшов від функціоналізму, що був притаманний концепціям модернізації, і запропонував так званий «генетичний підхід». Вихідним положенням, яке він узяв для створення динамічної моделі політичної трансформації, було таке: «Чинники, що забезпечують стійкість демократії, не обов'язково рівнозначні тим, що породили дану форму устрою політичної системи: при поясненні демократії необхідно усвідомлювати відмінність між її функціонуванням і генезою» [19, с. 6], ураховуючи при цьому культурні чинники.

Серед країн, що найбільше відстали у становленні демократії та ринкової економіки, переважають ті, які утворилися на теренах колишніх багатонаціональних держав – СРСР (за винятком країн Балтії) та Югославії. Якщо в другому випадку найголовнішим стримуючим чинником можна вважати наслідки воєнних конфліктів, то в першому – перешкоди для глибшої трансформації мають комплексний характер.

До специфіки посткомуністичних демократичних переходів на пострадянському просторі, що трохи призупинили процес демократизації, можна віднести:

- до реформ та трансформацій в економічній, політичній і соціальній сферах суспільства додалися стратегії становлення національних держав і відтворення політичних націй;
- відсутність революційного характеру переходу та збереження старою елітою владних позицій;
- утворення нового капіталістичного класу здебільшого з представників колишньої комуністичної еліти, яка при владі розподіляла державну власність;
- відсутність внутрішнього капіталу і взаємозв'язок політичної еліти з олігархічними структурами, унаслідок чого з'явилася корумпована бюрократична держава;
- досить низькі професійні та моральні якості правлячої еліти (нездатність розв'язувати складні, паралельно існуючі проблеми у різних сферах суспіль-

ного життя, діяти в рамках формально існуючих демократичних інститутів і законів, дотримуватися прозорих правил політичної гри);

– суттєве погіршення економічного та соціального становища пересічного громадянина.

Наслідком цього може бути поява у деяких країнах гібридних режимів з доволі невизначеними перспективами щодо утвердження в них ліберальної демократії. Без певного рівня свободи демократія є неможливою. Демократичною країна стає тоді, коли громадяни одержують право обирати владу за такого рівня свободи, який дозволяє проводити вільні вибори. Проте забезпечити загально визнані сучасні стандарти політичних прав та громадянських свобод відразу ж після запровадження електорального механізму спадкування влади буває дуже важко (особливо в умовах посткомунізму). Зміст подальшого розвитку демократичного процесу становить розширення їх кола та забезпечення їм надійних гарантій, що потребує формування відповідного інституціонального, нормативного та соціокультурного підґрунтя. Таке підґрунтя здатний створити тільки консолідований режим [8, с. 40–43].

Головна дилема посткомуністичного розвитку породжує суперечність між свободою та стабільністю. Сутність цієї суперечності полягає у тому, що надмірне розширення меж свободи в умовах відсутності консолідації демократичного режиму несе у собі загрозу демократії. З другого боку, демократичний розвиток унеможлиблюється тоді, коли консолідація політичного режиму призводить до скасування мінімально необхідного для демократії рівня свободи. Досвід успішних демократичних транзитів доводить, що у перехідний період рівень свободи має бути адекватним соціально-політичній ситуації, яка склалася у тій чи іншій країні. Для того щоб набути якості сталої ліберальної демократії, транзитивні демократії мають бути обороноздатними, тобто вони повинні мати здатність обмежувати свободу діяльності тим елементам, що заважають демократичному поступу [14, с. 89].

Висновки. Ураховуючи наведені чинники, зазначимо, що в перехідних країнах становлення ліберальної демократії відбувається по-різному залежно від попереднього політичного режиму.

Особливість полягає у тому, що при переході від авторитарних режимів суттєві зміни системної трансформації відбуваються у політичній сфері, коли монопольна система замінюється на плюральну, тоді як у позаполітичних здійснюється лише пристосування їх раніше набутої системної якості до нового політичного режиму, тобто режиму функціонування політичної системи, що можна визначити як «пристосування»: в економіці скасовується протекціонізм стосовно корпорацій, в які вклали капітал представники старої політичної еліти; у культурі – обмеження на політичну інформацію та критику

політичної влади, тобто змінюється лише політичний елемент суспільної культури – політична культура [10, с. 44].

Натомість за умов трансформації від тоталітарних режимів кардинально якісні зміни відбуваються в усіх сферах суспільного життя: політиці (заміщення монополії на владу однієї партії багатопартійною системою плюрального типу), економіці (заміна державної, адміністративно-командної системи ринковою, конкурентною), сфері культури (скасування офіційної ідеології та підпорядкованості їй суспільного розвитку).

ЛІТЕРАТУРА

1. Фукуяма Ф. Конец истории? / Ф. Фукуяма // *Вопр. философии.* – 1990. – № 3. – С. 134–148.
2. Конституции государств – участников СНГ / Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве Рос. Федерации. – М. : НОРМА –ИНФРА М, 1999. – XVIII, 736 с.
3. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? : пер. с англ. / Л. Даймонд // *Полис.* – 1999. – № 1. – С. 10–25.
4. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. М. Б. Левина. – М. : ООО «Издательство АСТ» : ЗАО ИПП «Ермак», 2004. – 588 с. – (Philosophy).
5. Шаповаленко М. В. Политическое развитие современных переходных обществ: теоретические подходы и основные тенденции : монография / М. В. Шаповаленко. – Харьков : Изд-во Харьк. нац. ун-та внутр. дел, 2007. – 340 с.
6. Фисун А. А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации : монография / А. А. Фисун. – Харьков : Константа, 2006. – 352 с.
7. Иванов В. Н. Новое политическое мышление и массовое сознание / В. Н. Иванов // *Соц.-полит. науки.* – 1990. – № 8. – С. 8–17.
8. Романюк О. І. Посткомуністичні трансформації: системний аналіз структурних особливостей / О. І. Романюк // *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Питання політології.* – Х., 2009. – № 839, вип. 14. – С. 40–49.
9. Map of Freedom in the World; 2013 Edition [Електронний ресурс] // Freedom House. – Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/~FIW%202013%20Charts%20and%20Graphs%20for%20Web.pdf>.
10. Романюк О. І. Моделі посткомуністичних трансформацій / О. І. Романюк // *Політ. менеджмент.* – 2006. – № 3. – С. 35–50.
11. Ткач Д. І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій / Д. І. Ткач. – К. : МАУП, 2004. – 480 с.
12. Куц Г. М. Лібералізм і демократія: перипетії співіснування / Г. М. Куц // *Віче.* – 2007. – № 12. Спецвип. – С. 17–20.
13. Цыганков Д. Б. Диалог on-line: Иван Ильин и альтернативы нашего политического будущего / Д. Б. Цыганков // *Политэкс.* – 2006. – Т. 2, № 4. – С. 286–305.
14. Головка І. В. Ліберальна демократія: умови формування та специфіка становлення : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / І. В. Головка. – Х., 2010. – 248 с.
15. Бжезінський З. Стадії посткомуністичних перетворень [Електронний ресурс] : пер. з англ. / Збігнев Бжезінський // *Політологія посткомунізму. Політичний аналіз*

- посткомуністичних суспільств / заг. ред.: Є. Бистрицький, В. Полохало, С. Макеєв, О. Дергачов. – К. : Політ. думка, 1995. – 368 с. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/polpost/r2a1.htm>.
16. Колодій А. Ф. Демократія в глобальному контексті / А. Ф. Колодій // Основи демократії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Колодій. – К. : Ай Бі, 2002. – С. 67–98.
 17. Motyl A. J. Ten years after the Soviet Collars: Persistence of the Past and Prospects for the Future / A. J. Motyl // Nations of Transit. – 2001. – P. 38–48.
 18. Debbasch Ch. Introduction la politique / Ch. Debbasch, J.-M. Pontier. – P. : Dallor, 1982. – XII. – 472 p.
 19. Растоу Д. А. Переходы к демократии: попытка создания динамической модели / Д. А. Растоу // Полис. – 1996. – № 5. – С. 5–15.

ОСОБЕННОСТИ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ В ПОСТКОММУНИСТИЧЕСКИХ ОБЩЕСТВАХ

Головко И. В.

Выявлена специфика становления либеральной демократии в посткоммунистических обществах. Доказано, что в переходных обществах становление демократии происходит по-разному в зависимости от предыдущего политического режима. При переходе от авторитарных режимов кардинальные изменения системного качества проводятся в политической сфере. При переходе от тоталитарных режимов кардинальные качественные изменения происходят во всех сферах общественной жизни трансформационных обществ.

Ключевые слова: либеральная демократия, демократизация, политическая трансформация, посткоммунистические государства, трансформационные общества.

THE FEATURES OF DEMOCRATIC TRANSFORMATIONS IN THE POSTCOMMUNISTIC SOCIETIES

Golovko I. V.

The specific of becoming of democracy is educed in postcommunistics societies. It is well-proven that in transitional societies of becoming of liberal democracy takes place differently, depending on the previous political mode. In transition from the authoritarian modes the cardinal changes of system quality take place in a political sphere. In transition from the totalitarian modes cardinal quality changes take place in all spheres of social life of transformation societies.

Key words: liberal democracy, democratization, political transformation, postcommunistics states, transformation societies.